

Др Здравко Антонић
Др Венцеслав Глишић

КПЈ У ИЗГРАДЊИ ПОЛИТИЧКИХ И ВОЈНИХ ОСНОВА НОП-а — САВЈЕТОВАЊЕ У СТОЛИЦАМА 1941.

Након тромјесечног развитка устанка у Југославији и изласка Јосипа Броза Тита, генералног секретара КПЈ и команданта Главног штаба НОПОЈ, из окупираниог Београда на ослобођену територију у западној Србији, одржано је у Столицама код Крупња, 26. и 27. септембра 1941. године, војно-политичко савјетовање коме су присуствовали војни и политички руководиоци из већине југословенских земаља и покрајина и неки руководиоци устанка у западној Србији.

Савјетовање је сазвао Политбиро ЦК КПЈ са циљем да се на њему изврши анализа војних, политичких, организационих, и других питања која је наметнуо дотадашњи развитак устанка и да се, на основу тога, донесу ставови и закључци за даљи рад.

Међу тим закључцима и ставовима налази се: увођење јединствених форми војне организације за цијелу земљу и, у вези с тим, преименовање дотадашњег Главног штаба НОП одреда Југославије у Врховни штаб и формирање Главних штабова НОП одреда за поједине југословенске земље и покрајине; проширивање политичке основе покрета стварањем органа нове, народне власти и још бољег повезивања фронта и позадине; договарање о еластичнијем дјеловању организација КПЈ и СКОЈ-а на ослобођеној и неослобођеној територији итд. Савјетовање је, дакле, обухватило најбитнија стратегијска питања војног, политичког и партијског карактера. И друг Тито је за ово Савјетовање рекао: »Ја сматрам војно и партијско Савјетовање у Столицама једним од наших најважнијих савјетовања на коме су донешене најзначајније одлуке, односно један од догађаја који су пресудно утицали на развој и карактер наше НОБ-е«.

На бази стеченог искуства одлучено је да се укину до тада различити називи за партизанске јединице и да се пређе на јединствену форму војне организације која се састојала од чета, батаљона и одреда. Другим ријечима, ишло се за тим да се читава југословенска територија претвори у партизанско ратиште са јединственом стратегијом и јединственом војном организацијом.

Изграђивање војне организације у одредима испољавало се и у мјерама предузетим на завођењу војничког живота, заједничком становању, у исхрани, доношењу општих и посебних прописа и дисциплини, јединственој заклетви, увођењу јединственог назива партизанских јединица, означавању бораца, организацији санитетске службе, снабдијевању, усклађивању операција и слично.

Савјетовање у Столицама означава почетак нове етапе у развоју војне организације која се карактерише обједињавањем и бројним јачањем до тада у многим крајевима раштрганих партизанских снага и учвршћењем те организације.

Послије Савјетовања у Столицама, Врховни штаб је донио и три значајна упутства за даље борбено јачање војне организације: »план наставе« за оне који нису служили војску; »упутство како се држи и брани слободна територија« и »како се осваја« — ослобађа насељено место.

На Савјетовању у Столицама Главни штаб НОПОЈ је преименован у Врховни штаб НОПОЈ, а у свим земљама и покрајинама установљени су главни штабови. Њихово формирање било је на линије инстинског рјешавања националног питања на начелима равноправности, братства и јединства. Заправо, радило се о стварању такве војне организације и командовања који ће бити у складу са војним и политичким условима тог времена.

Поред прихваћеног става о војној организацији, на Савјетовању су донесени ставови и закључци и у вези с другим питањима значајним за овај степен развита НОП-а.

Једно од тих питања било је проширивање политичке основе покрета, односно јединственог народноослободилачког фронта. У вези с тим, у центру пажње био је однос са четницима Драже Михаиловића. Договорено је да се са Михаиловићем наставе преговори о заједничкој борби, као и сарадња са групама и појединцима на терену.

У вези с организацијом народне власти закључено је да се на ослобођеним територијама, као органи власти, стварају народноослободилачки одбори, односно, да се иде на »проширивање базе устанка путем стварања народноослободилачких одбора«. Основна начела о карактеру, начину стварања и раду народноослободилачких одбора, донесена су, углавном, на бази искуства из Шумадије и западне Србије. Заправо, радило се о томе да се у ослобођеним селима, општинама и срезовима стварају такви органи власти који ће у својој компетенцији имати политичку, управну и административну власт; да их бирају бирачи на својој скупштини и да им је основни задатак да буду у функцији НОБ-е.

Интенције Савјетовања о значају и карактеру народне власти изложио је Едвард Кардељ у чланку *Народноослободилачки одбори морају постати истински привремени носиоци народне власти*, објављеном у »Борби« од 19. октобра 1941. године. У њему је недвосмислено казано да се у ослобођеним крајевима стварају НОО као нови органи власти, које непосредно и слободно бира народ. Њихова дужност је да организују активност цијелог народа, како би се пружио што издашнија помоћ борцима у позадини, да воде борбу против

свих појава пљачке, разбојништва, шпекулације, активности пете колоне итд; да организују снабдијевање и исхрану, нарочито сиромашних слојева и незбринутих породица бораца, организују што правилнији развој привредног живота, трговине и саобраћаја и, укратко, да укупношћу постојања и дјеловања учвршћују везу фронта и позадине, везу цијелог народа с његовим борцима, као основну гаранцију побједе.

На Савјетовању су размотрена и важна партијско-политичка питања. Посебно је било ријечи о оним претежно организационим питањима КПЈ, која су се тицала њеног што адекватнијег прилагођавања ратним условима. Наиме, у току припрема и покретања оружане борбе дошло је до великих промјена и помјерања у организацијама и руководством Партије. Већи број комуниста из градова и индустријских центара отишао је из својих организација и руководства на терен, највећим дијелом у партизанске одреде. Та помјерања показала су висок степен мобилности партијских снага и њихово, углавном успјешно престојавање на нове, поглавито борбене задатке. Но, и поред тога, процес организационог прилагођавања, посматран у цјелини, није баш увијек текао у складу са потребама и промјенама које је носио динамичан развојак оружане борбе. Зато је на Савјетовању у Столицама и усвојено становиште да се партијска структура брже и ефикасније помјера према новом тежишту акције. У вези с тим истакнута је потреба да и обласни и покрајински Комитети КПЈ, па и Централни комитет КПЈ, преносе своја сједишта на ослобођену територију, а да се у окупираним градовима остављају мања оперативна руководства, повјереништва и пунктови КПЈ. Истовремено, прихваћена су рјешења о организационој структури КПЈ у партизанским јединицама (у четима се стварају основне организације које ће бити повезане с локалним руководством на терену). Ријешено је, такође, да се одлучније приступи стварању мреже руководства и организација Партије и СКОЈ-а на терену, особито на ослобођеним подручјима. Акцијама партизанских јединица и њиховим политичким радом у народу, а особито ослобођењем појединих мјеста и крајева, створене су изванредне могућности за оснивање организација КПЈ и СКОЈ-а, па чак и тамо гдје су оне биле недовољно развијене, односно, гдје их раније и није било.

Дакле, изграђивање војне организације и начина даљњег вођења оружане борбе, прилагођавање КПЈ нарастим потребама борбе, ширење и јачање јединства народа у НОП-у, укључујући и однос према четницима, стварању и дјеловању нове, народне власти — била су најдоминантнија питања о којима су у Столицама доносили партијско-политички закључци и ставови.

Анализа развојка устанка и народноослободилачког покрета у јесен 1941. године несумњиво потврђује да су одлуке Савјетовања у Столицама послужиле као темељна начела у даљем вођењу и усмјеравању НОБ-е, у изградњи војне организације и вођења рата, у борби за стварање и јачање јединства народа у НОБ-у и настајању и активности нове, народне власти.

У духу Савјетовања у Столицама, устаничке снаге НОП-а у устаничким жариштима и крајевима организоване су у такве партизанске одреде који су имали и по неколико батаљона. Формирани су и штабови ових одреда, чија су крупнија и дугорочнија дејства усмјеравали и обједињавали главни штабови, а у неким областима обласни штабови, односно, штабови група одреда.

Тако су у западној Србији и Шумадији све партизанске оружане снаге у октобру и новембру 1941. биле формиране у 12 партизанских одреда; у источној Босни у 6, Босанској крајини у 3, у Херцеговини у један. У Црној Гори формирана су четири одреда, у Лици група партизанских одреда, на Кордуну и Банији један партизански одред итд.

Стварањем већих и чвршћих партизанских одреда и њиховим међусобним повезивањем и обједињавањем створени су и повољнији услови за планирање борбених дејстава у ширим размјерама, за напад и на веће окупаторске и квислиншке гарнизоне, за проширивање постојећих и стварање нових слободних територија. Такво успјешно вођена борбена дејства донијела су нов устанички полет и била важан подстицај даљњем развоју устанка (Црна Гора, Херцеговина, Босна, Лика, Словенија). Организоване и вођене на оваквој основи, партизанске снаге спремније су дочекале и офанзивне операције надмоћних окупаторских и квислиншких снага, које су на поједина устаничка жаришта услиједиле крајем 1941. и почетком 1942. године. Истина, ове операције указале су и на неке слабе стране устаничке територијалне организације. Но, важно је истаћи да су достигнути степен организованости партизанских одреда и њихови борбени и морални квалитети били онај доминирајући фактор који је омогућио да се одржи борбено језгро тих снага и да се, понајвише, на основу искуства из тих операција, већ крајем исте године, формирањем Прве пролетерске бригаде, а ускоро и других покретних јединица, отвори нова етапа у изграђивању и борбеној ефикасности оружаних снага НОП-а.

Након Септембарског савјетовања, рад на изграђивању војне организације НОП-а попримио је скоро у свим земљама и покрајинама Југославије карактер битке КПЈ за сузбијање устаничке стихије и за стварање сталних и чврстих оружаних формација са свим квалитетима организоване оружане силе. Борба за стварање војне организације на основама закључака Савјетовања у Столицама уједно је за многа устаничка жаришта била и борба за савлађивање осеке устанка, која је била захватила поједине области у претходном периоду. Укратко, организација партизанских јединица и афирмација њихове офанзивне тактике ратовања била је и најзначајније поље оног општег фронта борбе КПЈ за стварање што ширег јединства народа и за даље изграђивање и стабилизацију основа НОП-а.

У периоду који је услиједио непосредно иза закључака и ставова Савјетовања у Столицама, на свим ослобођеним територијама била је постављена мрежа НОО. Поред сеоских, настали су и дјеловали и многи општински, срески, окружни, па и Главни народноослободилачки одбор за Србију. И у овом периоду, иницијатори нове власти били су партизански штабови и руководства КПЈ. Они се за

нову власт залажу, јер у њој виде проширење базе устанка и чвршће сједињавање фронта и позадине. Формирање НОО, без обзира на то да ли су мјесни, општински, срески или окружни, одвијало се упоредо са свакодневним оружаним акцијама партизанских одреда. Главна упоришта нове власти била су, по правилу, везана за ослобођену територију. Али, било је и таквих примјера да су НОО били формиран и на неослобођеним подручјима.

Примјеном принципа непосредне демократије у начину стварања и облицима активности, ови су одбори израстали у основне органе НОП-а. Радом на мобилизацији нових бораца, снабдијевању партизанских одреда, организовању транспорта, збрињавању рањеника, рјешавању привредних и других питања на ослобођеним територијама, органи народне власти су осигуравали прерастање ове територије у снажне ослободилачке вођење НОБ-а. С друге стране, својом револуционарном демократском праксом, они су били најснажнији израз друштвено-политичке оријентације устанка. У њима су народи и народности видјели гаранцију не само успјешне борбе против окупатора, већ и перспективу за остварење својих социјалних и националних стремљења.

По начину настанка, улози коју су вршили, циљевима за које су се борили и начина на који су радили, НОО нису били класични већ револуционарни органи власти. Они су, у ствари, били центри окупљања и револуционарног стваралаштва најширих слојева народа, односно, најшири облик политичког организовања на платформи ослободилачке борбе. Као такви они су изражавали револуционарну суштину НОБ-е.

Упоредо са развојем војне организације, као и НОП-а у цјелини, спровођен је низ мјера и у погледу бржег организацијског прилагођавања Партије условима развитка устанка.

Рад КПЈ, од окупације до устанка, био је испуњен необично живом и многоструком активношћу. Она у то вријеме лецима, прогласима, живом ријечју и на друге начине позива народ на отпор против окупатора, буди у њему вјеру у сопствене снаге, устаје против масовног терора и покоља и, што је најважније, и сама се свим својим бићем оријентише на оружане припреме устанка. У вези с реализацијом тих припрема дошло је и до јачања и масовнијег помјерања партијских кадрова из градова и индустријских центара у правцу будућих жаришта устанка.

У прва три мјесеца оружане борбе, партијско чланство у свим југословенским земљама и покрајинама ангажује се, углавном, на рјешавању војних проблема устанка. Због тога, као и због појачаног притиска окупатора и колаборациониста, многе партијске организације нису у могућности да се баве властитим кадровским уздицањем. Долазило је и до низа поремећаја у погледу организовања ћелијске активности.

Закључци Септембарског савјетовања налагали су, између осталог и интензивнија помјерања у партијској структури, која су требала бити саставни дио настојања да се изграде војне и политичке основе НОП-а, јер је то значило још ефикасније обезбјеђивање ру-

ководеће улоге КПЈ у свим правцима. Након Савјетовања настављена је још одлучнија пракса упућивања комуниста и чланова СКОЈ-а из окупираних градова на терен ради покретања оружане борбе у појединим областима. На ослобођеним територијама убрзо су формирана партијска руководства — мјесни, срески и окружни комитети — која су све ефикасније иницирала и усмјеравала развој НОП-а. Организовањем главних штабова и њиховим помјерањем у центре устаничког покрета, а, такође и највиших партијских руководства, осигуран је непосреднији и ефикаснији утицај цијеле Партије и учвршћење њене руководеће улоге.

У складу са закључцима Савјетовања у Столицама, најпотпуније су се развиле партијске организације и НОП у цјелини на територији »Ужичке републике«, која је створена у западној Србији за непуна два мјесеца борби и у којој је дејствовало 12 партизанских одреда са око 15.000 бораца. Томе је, свакако, допринио и боравак Јосипа Броза Тита на овој територији као и присуство низа других војних и политичких руководећих кадрова. Партијске организације су бројно јачале, нарочито у партизанским одредима, са јасно израженом тенденцијом да се КПЈ у организационом смислу потпуно среди и да се у цијелој Србији изграде мјесни, срески и окружни комитети КПЈ. Поред тога, Тито је половином октобра 1941. године намјеравао да из Београда пресели Покрајински комитет КПЈ за Србију на слободну територију, да га појача новим кадровима и створи помоћне органе, прије свега агитпроп комисију. Ова мјера није у потпуности извршена услијед непријатељске офанзиве. Вријеме трајања слободне територије није довољно искоришћено за припрему КПЈ и НОП-а у цјелини за дјеловање у неповољно измијењеним условима, што је касније, поред осталог, довело до застоја, а негдје и прекида рада партијских организација.

КПЈ је знатан дио своје активности у Србији, у јесен 1941. године, посветила изграђивању других организација НОП-а, прије свега СКОЈ-а. У свим партизанским одредима формиране су скојевске организације које су знатно допринијеле омасовљењу ових одреда. СКОЈ није покретао само своје чланове у борбу против окупатора, него се заједно са КПЈ ангажовао да обухвати сву антифашистичку омладину и њен рад обједини у једној широкој омладинској организацији. То је и постигнуто формирањем Српског народноослободилачког омладинског савеза октобра 1941. у Ужицу и стварањем његових организација на осталој слободној територији. На тој територији и народноослободилачки одбори су најпотпуније остваривали своје функције. Они су за врло кратко вријеме прерасли из органа борбе у органе власти. Тада су, како је то Тито рекао, ударени први темељи, односно постављена конкретна основа за изградњу нашег политичког система. Народна власт је на слободној територији у Србији остварила почетне елементе друштвене својине, кроз народноослободилачке фондове.

Ставови и закључци Савјетовања у Столицама добили су своју широку примјену и на тлу Босне и Херцеговине. Формиран је одмах Главни штаб НОП одреда за Босну и Херцеговину, који је 19. октобра издао и посебно Упутство, у коме се подробно говори о зна-

чају и начину спровођења Септембарских закључака у пракси. У духу овог Упутства формирано је у Босни и Херцеговини више снажних партизанских одреда који су, властитим снагама и претежно од непријатеља отетим оружјем, ликвидирали више непријатељских гарнизона и ослободили знатан дио Босне и Херцеговине. Главни штаб НОП одреда за Босну и Херцеговину је, поред осталог, настојао да се борба у појединим областима земље синхронизује у јединствену цјелину.

Упоредо са јачањем и учвршћењем војне организације, пришло се јачању и учвршћењу партијске и скојевске организације. За скоро сваку од територија одреда формиран је окружни комитет КПЈ и приступило се формирању окружних комитета СКОЈ-а. Значајну улогу у јачању и учвршћењу партијске и скојевске организације имале су и разне директиве и упутства Покрајинског комитета КПЈ и Покрајинског комитета СКОЈ-а.

Од септембра до краја децембра 1941. године, формиран је у Босни и Херцеговини и читав низ нових органа народне власти. Формирање НОО и других органа НОП-а одвијало се упоредо са свакодневним оружаним акцијама партизанских одреда. Али, било је и таквих примјера да су НОО били формиран и на подручјима која је окупатор држао под својом контролом.

Незадовољан радом Милована Ђиласа, делегата у Црној Гори, ЦК КПЈ је упутио новог делегата, Ивана Милутиновића, да спроведе закључке са Савјетовања у Столицама. По доласку у Црну Гору Милутиновић је извршио реорганизацију постојећих црногорских партизанских снага на тај начин што је формирао четири партизанска одреда (Ловћенски, Зетски, Дурмиторски и Комски). Истовремено, више пажње је било посвећено и консолидацији покрајинске организације КПЈ. У свим четама основане су организације КПЈ и СКОЈ-а, а половином новембра 1941. године формиран је посебан црногорски одред од 3.650 бораца и упућен у Србију. Овај одред је 1. децембра напао Пљевље и претрпιο велике губитке и осипање. Међутим, напад је олакшао повлачење партизанских снага из западне Србије у Санџак. И у Црној Гори, на слободној територији формиран су општински и први срески НОО, као и илегални НОО у градовима. Стваране су и мјесне и општинске организације цр-црногорске народне омладине, која је обухватила око 10.000 чланова, а 30. новембра одржана је покрајинска конференција ове организације.

Главни задатак пред којим се нашла Комунистичка партија Хрватске, након Савјетовања у Столицама, био је знатније ширење политичке основице НОП-а. Чињени су огромни напори да се НОБ организује и води у цијелој Хрватској. Али, због низа чинилаца, устанак се и даље развијао претежно у областима насељеним српским становништвом. Да би се превазишле слабости у дотадашњем развоју НОР-а, ЦК Хрватске издао је окружницу бр. 3, у којој је указао на пропусте у дотадашњем раду и на начине њиховог отклањања.

Оснивање Главног штаба народноослободилачких одреда Хрватске, октобра 1941. године, имало је посебан значај за даљње ор-

ганизовање, јачање, ширење и повезивање партизанских одреда у Хрватској. У децембру, Главни штаб НОП одреда Хрватске одржава и прво савјетовање у селу Збијег на Кордуну са делегатима Лике, Баније, Кордуна, Горског котара и Хрватског приморја. Ови крајеви били су до тада и главна жаришта устанка у Хрватској. Поред анализе ситуације и оцјене постигнутих резултата, на Савјетовању је донесена одлука о формирању покретних ударних батаљона.

Од партизанских група у Славонији и Мославини организована су и три мања партизанска одреда. Подручје Псуња, Папука и Крндике, постало је, такође, жариште оружане борбе.

Почетком октобра формиран је Штаб партизанских одреда за Горски котар и Хрватско приморје. Закључци из Столица допрли су и до Далмације, гдје је донесена одлука о формирању Штаба партизанских одреда Далмације. Формиран је и Штаб партизанских одреда за Лику.

Посебна пажња била је поклоњена активности КП Хрватске у градовима. Загреб је, свакако, био и остао снажно упориште партијске активности. Борбена активност испољавала се и у другим градовима, посебно у Сплиту. Руководство КП Хрватске радило је и на обнављању партијских организација, њиховом јачању, ширењу, као и на стварању новог руководећег кадра. Тако је, нпр. у Загорју тежиште активности било на обнављању и јачању Партије. Тада су обновљени окружни комитети у Вараждину и Крапини. Истовремено, КП Хрватске развија живу активност на линији афирмације циљева НОБ.

Упоредо са стварањем и јачањем партизанских одреда, на ослобођеној територији развијају се и органи револуционарне власти — НОО у селима, општинама и котаровима. Они преузимају бригу о опскрби партизанских јединица, а баве се и низом других питања. На ослобођеном подручју дјелују и многи акциони одбори, одбори народне помоћи, народноослободилачког фонда итд. Као резултат политичког дјеловања Партије, већ од септембра, уз СКОЈ се јављају и политичке организације омладине и жена.

Још до Савјетовања у Столицама, у Словенији су били постигнути запажени успјеси на политичкој мобилизацији маса. Иза ових успјеха стајала је ОФ која је имала широку мрежу одбора са изграђеном структуром до њеног врха, врховним пленумом ОФ, посебним заштитним апаратом — ВОС, техником и везама. ОФ је у љето и јесен 1941. доживљавала константан успон и играла је истовремено двоструку улогу: била је политичка организација која је окупљала велики дио напредних и слободоумних Словенаца и народна власт која је обављала функцију војне позадине.

Међутим, основни задатак постављен на Савјетовању у Столицама, да се дигне широки народни устанак бар у једном дијелу Словеније, није се могао остварити све до прољећа 1942. године. Истина, крајем октобра и почетком новембра 1941. године, партизанске чете из Штајерске и Доленске покушале су да дигну устанак уз Сутлу и Саву, тј. на подручју са којег су нацисти депортовали становништво у Њемачку. У том циљу биле су извршене и добре поли-

литичке и војничке припреме. Али, због надмоћних окупаторских снага које нису дозволиле повезивање партизанских јединица и лоших временских услова, овај план није остварен.

Други, много успјелији покушај био је децембарски устанак у западној Горењској и Горњој савској долини. Он се састоји од низа акција које су водиле партизанске чете и групе. Мада у војничком смислу нису постигнути неки резултати, ове акције су позитивно утицале на опредјелјивање сељаштва и политичких група изван КПЈ за НОП.

Побједом политичке линије КПЈ, формирањем Покрајинског комитета КПЈ за Македонију на челу са Лазаром Колишевским и Војног штаба, половином септембра 1941. године, створене су основне претпоставке за консолидовање партијске организације у Македонији и њено оспособљавање за организовање оружане ослободилачке борбе. Први и најважнији задатак на коме је радио Покрајински комитет био је организационо и политичко учвршћење партијске организације, чишћењем од колебљивих елемената и оспособљавање партијских кадрова за борбу против бугарског и италијанског окупатора. Пораст антиокупаторског расположења народа и народности у Македонији омогућује новом руководству КПЈ да врши припреме за формирање партизанских одреда. Полазну основу чинили су Скопски партизански одред, који се од августа 1941. налазио на скопској Црној гори и Прилепски партизански одред, формиран у септембру 1941.

Оружаном акцијом Прилепског НОП одреда на полицијску станицу и затвор у Прилепу, 11. октобра, почео је устанак македонског народа. Формирање првих партизанских одреда и њихова оружана дејства имала су огроман значаја за даљњи развој НОП-а у Македонији. Македонски народ је тиме показао да у њему постоје организоване снаге које води КПЈ, спремне да заједно са осталим народима Југославије пођу у борбу против окупатора за национално и социјално ослобођење.

Устанак у Војводини, у току 1941. године, развијао се неравномјерно. Та неравномјерност је била последица услова у којима су дјеловале партијске организације Баната, Бачке и Срема.

Након низа оштрих обрачуна са окупатором, у којима је било и већих губитака, остатак партизанских одреда са територије Баната окупио се у Сјевернобанатском одреду, кога је окупатор онемогућио да се преко Бачке пребази у Срем.

Послије првих акција против мађарских окупатора, у Бачкој су извршена масовна хапшења, прије свега чланова КПЈ и СКОЈ-а, па се НОП свео на мање ударне и диверзантске групе.

Партијске организације у Срему нашле су се у ситуацији да дјелују без веза са покрајинским руководством. Овдје се КПЈ оријентисала претежно на политичко дјеловање на селу и успјела је да створи два партизанска одреда.

У децембру, у Пећинцима је одржано и Окружно савјетовање КПЈ за Срем, на коме је одлучено да се формира Главни штаб партизанских одреда за Срем и да се сачини план оружаных акција.

Због сложеног положаја у коме се нашао НОП у Војводини, прије свега у Банату и Бачкој, Покрајински комитет за Војводину је одлучио, почетком новембра, да се обуставе оружане акције, да се сједињени Сјевернобанатски одред раздвоји у првобитне одреде, а ови да се повуку у своја села и изграде базе за зимовање и да се, истовремено, приступи обнављању и учвршћивању партијских организација.

У друштвено-политичким односима на Косову и Метохији није одмах дошло до таквих промјена које би омогућиле примјену одлука Савјетовања у Столицама. Већина чланова КПЈ била је и даље ангажована на раскринкавању окупатора и квислинга и на разбијању илузија код једног дијела заведеног становништва да су фашистички окупатори ослободиоци Косова.

Од партизанских десетина и група формирану су, у јесен 1941. године, Први метохијски позадински одред и Косовски позадински одред. Један дио бораца на Косову налазио се и у Копаоничком одреду. Обласни комитет КПЈ за Косово и Метохију одржао је савјетовање, децембра 1941. године, на коме је одлучено да се партијска организација на Косову и Метохији организационо среди, учврсти и да се још шире отвори према укључивању људства из редова албанског становништва.

И поред становитих напора КПЈ, све одлуке Савјетовања у Столицама нису могле да буду у потпуности спроведене. Ради се, прије свега, о проширивању политичке основе НОП-а, односно, о стварању јединственог народноослободилачког фронта. Мада је КПЈ појачала контакте са појединим локалним првацима Земљорадничке, Демократске и других партија, ипак већина од њих није узела учешћа у борби против окупатора, под разним изговорима.

Посебан значај Партија је придавала разговорима са четницима Драже Михаиловића.

Четнички покрет Драже Михаиловића развио се од једне групе официра, подофицира и војника југословенске краљевске војске, која се није предала њемачким јединицама. Она је, још половином маја, за своје сједиште изабрала Равну гору у западној Србији и почела око себе окупљати српске буржоаске националистичке антисовинске снаге, најприје у Београду и западној Србији, са тежњом да се прошири на цијелу Југославију. У почетку, ова група нема јасну политичку платформу, осим става да је прерано започињати било какав обрачун са окупатором и да треба чекати док не дође до расплета на великим свјетским фронтovima. Међутим, избијањем устанка и доласком извјесног броја грађанских политичара на Равну гору, почиње да се формулише политичка платформа овог покрета са изразито српским националистичким циљевима.

Оружана борба народа Југославије против окупатора, под руководством КПЈ, принудила је четнички покрет да форсирано почне формирати своје одреде и да се са планина спушта у градове, које су партизани већ ослободили. Поред војних активности, четнички покрет се ангажује и политички, ослањајући се на четничку традицију и Монархију да би српске масе привукао на своју страну. Динамичан развој устанка принудио је и Дражу Михаиловића да убр-

зано формира четничке одреде и њихово политичко тијело — Централни национални комитет. Догодило се, вјероватно не случајно, да су народноослободилачки покрет и четнички покрет тежиште своје активности усмјерили према западној Србији у љето и јесен 1941. године. Циљеви и једног и другог покрета, који су били дијаметрално супротни, управо ће се у оштријем виду најприје сучелити на тој територији у периоду трајања »Ужичке републике«.

Обавијештено о постојању групе четника на Равној гори, око Драже Михаиловића, руководство КПЈ је настојало, залажући се за широку платформу народноослободилачке борбе, да придобије четнике за сарадњу у борби против окупатора. У том циљу вођени су разговори између руководиоца два покрета, Јосипа Броза Тита и Драже Михаиловића, у Струганику 20. септембра и у Брајићима 26. и 27. октобра 1941. године. Међутим, оба разговора завршена су без успјеха. Штавише, Дража Михаиловић је узбано припремао своје одреде за обрачун са народноослободилачким покретом. У почетку, Дража Михаиловић је, користећи ширину платформе народноослободилачке борбе, водио дволичну политику — преговарајући истовремено са народноослободилачким покретом и са окупатором и његовим сарадницима, али дуго није могао држати такву позицију. Већ крајем октобра 1941. године, определијели се за обрачун са народноослободилачким покретом, свакако рачунајући на присуство окупатора и на подршку избјегличке југословенске краљевске владе и британске владе, са којима је успоставио радио-везу крајем септембра.

Међутим, четничке снаге од око 3000 људи, којима је тада располагао, биле су недовољне за уништење НОП-а у западној Србији и он је за кратко вријеме претрпио пораз. То се, управо, догодило у тренутку када су југословенска и британска влада вршиле притисак на владу Совјетског Савеза да хитно интервенише да се партизани ставе под команду Драже Михаиловића. Иако совјетска влада није попустила овом притиску и није се јавно изјаснила, ипак се у њеним средствима информисања почиње да пише афирмативно о Дражи Михаиловићу. И кад је радио-Москва, половином новембра, јавио да је Михаиловић вођа свих снага које се боре против окупатора у Југославији, што је сазнао и Врховни штаб НОП одреда за Југославију, Тито је наредио да се обустави борба са четницима и да им се понуде преговори, све у циљу да се не праве спољно-политичке тешкоће Совјетском Савезу, прије свега у односима са Енглеском. Постигнут је споразум о прекиду борбе, али четници нису обуставили своју контрареволуционарну дјелатност. Штавише, искористили су њемачку офанзиву у западној Србији крајем новембра 1941. и легализовали се укључивањем у Недићеве одреде, у оквиру којих су узели масовно учешће у борби против НОП-а. Самим тим су посредно, а касније и непосредно почели сарадњу са њемачким окупатором. Тако су се већ 1941. јасно обликовала два фронта: један ослободилачки и револуционарни, који је предводила КПЈ и други контрареволуционарни, у коме су четници претендовали да играју главну улогу, мада у његове оквире улазе окупатори и њихови са-

радници, за које се претпостављало да ће са поразом окупатора и они нестати и да ће четници бити она снага која би битно могла да утиче на послератно друштвено уређење Југославије.

Док је четнички покрет Драже Михаиловића успио да успостави везу са британском и југословенском краљевском владом и да успјехе народноослободилачког покрета у борби против окупатора 1941. представи свјетској јавности као своје, дотле КПЈ није имала могућности да продре у свјетску јавност. Једину везу са спољним свијетом имала је преко Коминтерне, али су у то вријеме те везе биле нередовне, јер су ишле преко Коминтернине радио-станице у Загребу, Свакако да је Коминтерна била обавијештена ко се бори против окупатора у Југославији, али то из својих разлога није преносила у јавност у вријеме одсудне битке пред Москвом између Совјетског Савеза и нацистичке Њемачке. Ипак су југословенски комунисти у Москви, уз сарадњу неких руководилаца из Коминтерне, успјели да организују радио станицу »Слободна Југославија«, која је од 10. новембра 1941. свакога дана емитовала вијести на српскохрватском језику. Међутим, вијести о четничком покрету морале су да буду суздржљиве. Партизани су поменути први пут тек 23. новембра, а прве вијести да су морали да се боре и против четника, тек у прољеће 1942. године.

За то вријеме, југословенска краљевска влада у Лондону уживала је гостопримство енглеске владе и одржавала је дипломатске односе са свим земљама антифашистичке коалиције, а у Југославији, њен представник Дража Михаиловић имао је редовну радио-везу са обје владе и све успјехе народноослободилачког покрета приписивас је четничком покрету. Без обзира на све што је наведено, устанак у Југославији је врло брзо привукао пажњу антифашистичке коалиције, по својим размјерама и успјесима. О томе је Совјетски Савез био упознат преко Коминтерне, а Енглеска преко извјештаја, који су почели да стижу из Југославије, а прије свега, преко телеграма прве енглеске мисије која је упућена четницима Драже Михаиловића. Међутим, од свега тога, у јавности ових земаља знало се врло мало или готово ништа. О устанку се говорило неодређено, па се није могао извести закључак ко води ослободилачку борбу у Југославији — четници или партизани. КПЈ је привремено била онемогућена да својим успјесима продре у свјетску јавност, али је она упорно наставила да води борбу и да обавјештава чланице антифашистичке коалиције о успјесима народноослободилачког покрета. Плодови уложених напора у борби за међународно признање НОП-а стићи ће касније. Али, битно је да је ту борбу КПЈ започела још 1941. и да је још тада придавала велики значај спољно-политичком фактору и била свјесна тешкоћа на које ће наићи борба за признавање остварених револуционарних тековина народноослободилачке борбе.

Њемачки, италијански, бугарски и мађарски окупатори, сваки на свом дијелу приграбљене територије Југославије, предузимали су одређене мјере да разбију народноослободилачки покрет. Не схватајући у почетку снагу оружаног устанка југословенских народа, оку-

патори су покушали да помоћу полицијских јединица сузбију устанак, вршећи притоме безуспјешне покушаје да се инфилтрирају у редове КПЈ. Кад им то није успјело, ангажовали су све своје сараднике и домаће издајнике да то учине они умјесто окупатора, па су у Србији ангажовали Милана Недића, формирајући некакву квислиншку владу, затим Димитрија Љотића и Косту Пећанца. На територији која је обухватала Хрватску и Босну и Херцеговину, у ту сврху употребљене су све расположиве усташке снаге Анте Павелића. И у другим земљама и крајевима Југославије ангажовани су сарадници окупатора у борби против НОП-а.

Међутим, врло брзо су отпале илузије да ће домаћи издајници моћи да разбију устанички фронт, па су њемачке и друге окупаторске јединице почеле тражити појачања од својих врховних команди. И сам Хитлер је схватио озбиљност војно-политичке ситуације у Југославији, да су витални интереси њемачког и других окупатора знатно угрожени, па је 16. септембра наредио фелдмаршалу Листу да угуши устанички покрет на Балкану, подразумијевајући, прије свега, покрет у Југославији. У првом реду требало је освојити велику партизанску слободну територију у западној Србији и Шумадији, која је називана »Ужичком републиком«. У ту сврху су, поред постојећих, доведене две њемачке дивизије и одмах је отпочела њихова противофанзива, најприје у Мачви и Подрињу, а затим на централни дио »Ужичке републике«. Оне су према становништву партизанских мјеста примјењивале најбруталније репресалије, пљачкајући и цалећи читаву насеља, затим масовно убијајући становништво, не штедећи притоме ни жене, старце и дјецу. Да би што више застрашио народ, њемачки окупатор почео је да врши одмазде масовним стријељањем не само у Мачви и Подрињу, него и у Крагујевцу, Краљеву и Београду, тако да су њемачки војници, само у јесен 1941. године, стријељали у Србији преко 20.000 талаца. Што нису уништили на лицу мјеста, казнене експедиције су спроводиле у концентрационе логоре и затворе, које су у својим рукама држали окупатори или домаћи издајници, али под контролом окупатора. Ти концентрациони логори су били успостављени у свим земљама, а највише их је било у Хрватској, Србији Босни и Црној Гори. Неки од логора су били стални, гдје су затвореници дуже задржавани и одатле су извођени на стријељање, као на примјер Бањица, Јасеновац итд. Други, пак, као Сајмиште, служили су као сабирни логори, одакле су заробљени партизани или таоци упућивани у интернацију у друге земље, прије свега у Њемачку и Норвешку.

Њемачки окупатор је наставио прогоне и исељавање Словенаца у октобру 1941, одлуком о, такозваном, трећем таласу исељавања Словенаца у широком појасу уз Саву и Сутлу. Са ранија два таласа, своје домове је принудно напустило око 72.000 Словенаца из њемачке окупационе зоне. Масовне злочине починиле су усташе у Хрватској и Босни и Херцеговини уништавајући српско и јеврејско становништво и све комунисте и патриотски оријентисане људе, без обзира на националну припадност.

Италијански окупатор је у својој окупационој зони прогонио и уништавао не само партизана, него и становништво. Тако је у

Сплиту ухапшено око 1.000 лица, од којих је један дио одведен у интернацију. Између осталих, пао им је у руке и Раде Кончар, секретар ЦК КП Хрватске.

Такође и бугарски окупатор хапси и прогони не само комунисте у југоисточној Србији, гдје му полази за руком да разбије Врањски НОП одред. На оружану акцију Прилепског НОП одреда у Македонији, бугарски окупатор је одговорио терором и ухапсио је око 800 грађана из Прилепа и околине. Сличне репресивне мјере примјењивао је и мађарски окупатор у Бачкој и Барањи.

Упркос терора, у свим крајевима Југославије народноослободилачки покрет је одолијевао налетима непријатеља.

Њемачка врховна команда није могла поднијети ове успјехе НОП-а. Зато је одлучила да се устанак по сваку цијену брутално угуши. Напад на »Ужичку републику« догодио се у вријеме одлучујуће битке за Москву. Главни удар извршиле су 342-га и 113-та њемачка дивизија, уз садејство њемачких посадних јединица и сарадника окупатора, Недића, Љотића, четника Косте Пећанца и Драже Михаиловића. Удружени, непријатељи су за кратко вријеме успјели да заузму слободну територију у западној Србији. Највећи оружани отпор пружио им је Ужички раднички батаљон на Кадињачи, који је изгинуо бранећи одступницу осталим партизанским јединицама и Врховном штабу. Један дио партизанских одреда са те територије, од око 1.500—2.000 људи, повукао се у Санџак и послужио као основа за формирање Прве и Друге пролетерске бригаде.

Овим нападом њемачки окупатор постигао је значајан успјех, мада му није пошло за руком да зада уништавајући ударац НОП-у.

Њемачке и италијанске оружане снаге нанијеле су озбиљне ударце и партизанским одредима и у другим дијеловима Југославије. Неки одреди су разбијени, али борба против окупатора није престала. Док су се непријатељи народноослободилачког покрета ангажовали да униште постојећа жаришта устанка, појављивала су се нова у јужној Србији, Срему, Далмацији, Горском котару, Славонији, попримајући масован карактер. Упркос привремених узмицања у Србији, Словенији и Црној Гори, у цјелини гледано, КПЈ и народноослободилачки покрет су у сталном успону, па је крајем 1941. било у Југославији око 80.000 партизана, а према непотпуним подацима, у борби против окупатора и домаћих издајника је погинуло око 3.000 чланова КПЈ. До великих поремећаја у раду партијских организација посебно је дошло на територијама које су биле ослобођене па поново окупирание.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE KPJ BEIM AUFBAU DER POLITISCHEN UND MILITARISCHEN GRUNDLAGEN DER VOLKSBEFREIUNGSBEWEGUNG

Die Besprechung von Stolice i J. 1941.

Nach einer dreimonatigen Entfaltung des Aufstandes in Jugoslawien und nachdem Josip Broz Tito, Generalsekretär der KPJ und Kommandant des NOPOJ-Hauptstabes, vom besetzten Belgrad auf das befreite Territorium in West-Serbien übergewechselt war, wurde in Stolice bei Krupanj im September 1941 eine militärpolitische Besprechung abgehalten, auf der bedeutsame Beschlüsse gefaßt und Stellungnahmen erarbeitet wurden. Zu den wichtigsten davon gehören: die Einführung einheitlicher Formen der militärischen Organisationen für das ganze Land und, im Zusammenhang damit, die Umbenennung des bisherigen (Glavni) Hauptstabes der Truppen der Volksbefreiungsbewegung (NOP) Jugoslawiens in (Vrhovni) Oberster Stab und die Bildung von Hauptstäben der NOP-Truppen für die einzelnen jugoslawischen Länder und Gebiete; die Verbreiterung der politischen Basis der Bewegung durch die Schaffung von Organen der neuen revolutionären Herrschaft; ein Übereinkommen über elastischeres Wirken der KPJ — und SKOJ (Bund der Kommunistischen Jugend Jugoslawiens) — Organisationen auf befreiten und besetzten Territorien usw. Kurz, auf der Besprechung von Stolice wurden die wichtigsten strategischen Fragen von militärischem, politischem und Partei — Charakter erfaßt.

Nach dieser September — Besprechung ging man in allen jugoslawischen Ländern und Provinzen schnell an die Realisierung der gefaßten Beschlüsse. Ihre Anwendung jedoch hing in großem Maße von den konkreten Bedingungen und Umständen ab, unter denen die einzelnen Parteiführungen arbeiten.

